

Оригинални научни рад
УДК: 811.163.41'28(498)
811.163.41'342.8
DOI: 10.5937/zrffp53-43617

ПРИЛОГ АКЦЕНАТСКИМ ОСОБЕНОСТИМА ГОВОРА СВИНИЦЕ У РУМУНИЈИ

Александра Р. ЛОНЧАР РАИЧЕВИЋ¹
Надежда Д. ЈОВИЋ²
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департман за србистику

¹ aleksandra.loncar.raicevic@filfak.ni.ac.rs

² nadezda.jovic@filfak.ni.ac.rs

Рад примљен: 25. 3. 2023.

Рад прихваћен: 4. 12. 2023.

ПРИЛОГ АКЦЕНАТСКИМ ОСОБЕНОСТИМА ГОВОРА СВИНИЦЕ У РУМУНИЈИ³

Кључне речи:
акцентуација;
инвентар и
дистрибуција
прозодема;
српски говори у
Румунији.

Сажетак. Овај рад представља наставак фонетско-фонолошких истраживања у оквиру пројекта *Испрживања културе и историје Срба у Румунији*, који се одвија под окриљем Центра за научна истраживања и културу Срба у Румунији. Заснива се на теренским истраживањима обављеним током септембра 2022. године у српским насељима у Дунавској клисури у Румунији (Свиница). Анализа акцентатских карактеристика – инвентара и дистрибуције прозодема у говору Свинице показала је да се ради о једном специфичном говорном типу у којем су присутни елементи троакцентатског система, али и процес упрошћавања и ликвидирања тонских опозиција и појава експираторног акцента који је својствен говорима источне Србије.

³ Рад је настао у оквиру пројекта *Испрживања културе и историје Срба у Румунији*, који се одвија под окриљем Центра за научна истраживања и културу Срба у Румунији при Савезу Срба у Румунији.

Увод

Свиница је насеље у средишту истоимене општине у југозападној Румунији на левој обали реке Дунав, у румунској жупанији Мехединци, са 925 становника. Налази се на подручју Ђердапске клисуре, удаљена 46 километара од Оршаве, а 53 километра од Старе Молдаве. У југоисточном делу румунског Баната, Дунавској клисури, налази се укупно девет насеља (Базјаш, Дивич, Белобрешка, Српска Пожежена, Стара Молдава, Радимна, Маћевић, Љупкова и Свиница), у којима живи већинско српско становништво, а Свиница је најисточније српско насеље на овом простору.

Први пут Свиница се помиње у XV веку⁴, а археолошки подаци указују на то да је ово насеље постојало у континуитету у току ранијих периода (Томић, 1989, стр. 117; Sălceanu & Curici, 2012, стр. 10–11).⁵ Почетком XVIII века, две стотине година касније, када је насеље обновљено након што је претрпело разарања отоманске војске, започиње новија историја Свинице (Томић, 1989, стр. 119; Станојловић, 1938, стр. 112; Sălceanu & Curici, 2012, стр. 10–11).⁶

Током наредног периода, све до данас, под утицајем геополитичких околности, Свиница је била одвојена од других српских села на овом подручју. У току Хабзбуршке и Аустроугарске монархије и институције Војне границе у њеним југоисточним областима, која је од 1764. до 1873.

⁴ Насеље је током векова имало следеће називе: Zinicze (1443), Svinicza (1690–1700), Svinica (1774), Szinicza (1829, 1848) и Szinicza (1913). Званични назив села је Svinita, а мештани га називају Свиница, не прихватајући облик са -њ- (Томић, 1989, стр. 117).

⁵ П. Ивић (1991, стр. 321) сматра да топонимија Банатске клисуре на северној страни Дунава у Румунији упућује на континуитет словенског присуства на овим просторима. О том континуитету писао је и И. Поповић (1955, стр. 72), што за говоре Карашева својим новијим језичким истраживањима потврђује М. Радан (Радан, 2013, стр. 433–435; Радан и Ускату, 2020, стр. 238).

⁶ Локално предање које је 1938. године записао Александар Станојловић сведочи о томе да је становништво Свинице након 1738. године насељено „из Крашове (Срби), један део из Јабуре у Бугарској (Бугари) и један део из Крајине (Срби)” (Станојловић, 1938, стр. 112). О више таласа миграција у Свиницу пише и М. Томић (1984, стр. 13).

године деловала као географска и војна препрека ширењу Отоманског царства (Mileker, 2004), село Сваница је било једино насеље које је припадало тзв. Влашком батаљону, док су друга села у Клисури припадала Илирско-банатској (српској) регименти (Mileker, 2004; Draškić, 1971). Према административној подели модерне румунске државе, од 1967. године Сваница припада жупанији Мехединци, док друга села у Клисури припадају округу Караш-Северин, који је административно одређен као део Баната (Sălceanu & Curici, 2016).

Геополитичка ситуација села утицала је на његову двоструку одвојеност (у односу на остала села у Румунији и у односу на прекогранична села у Србији (Ракочевић, 2017, стр. 1261).

Говор Сваницана најдетаљније је описан у монографској студији румунског слависте М. Томића (Томић, 1984). Истражујући специфичне одлике свиничког говора, Томић указује на његову велику старину, али и на сродност са карашевским говорима (Томић, 1989, стр. 140) и, с друге стране, по његовим архаичним цртама, на сличност језику који се говорио на територији данашње Македоније. У осталим лингвистичким истраживањима наводи се да свинички говор припада тимочко-лужничком дијалекту (Draškić, 1971, стр. 11; Drljača, 1994, стр. 134; Sikimić, 1994, стр. 230–231), док А. Собољев (1995, стр. 205), анализирајући Томићеву грађу са историјске тачке гледишта, везује говор Сванице за најархаичније косовско-ресавско стање.

Главне фонетске и морфолошке одлике говора Сванице (Томић, 1984; Собољев, 1995) обухватају: општештокавске фонетске црте (L-epentheticum, * $\varphi > y$, * $\epsilon > e$; * $v\bar{v} > y$, чување вокалног p), тимочко-лужничке фонетске архаизме (* $\bar{v} = *b > \bar{v}$; чување вокалног l ,⁷ чување финалног $-l$) и балканистичке иновације (постпозитивни члан код описних придева и редних бројева, а не и код именица), али и очувану деκлинацију са архаичним наставцима ($-e$ у н. мн. м. рода, као у тимочко-лужничком, облицима д. мн. именица са наставцима $-им$, $-ам$), која овај говор приближава косовско-ресавском дијалекту, попут промена у групама $-j\bar{i}\bar{i}$ - и $-jg$ - код глагола са кореном $и\bar{i}\bar{i}$, чувања инфинитива и рефлекса * tj , * $dj > \bar{h}$, \bar{h} , што спада у особине већине штокавских говора. Дакле, побројане особине чине говор Сванице веома архаичним и наводе на претпоставку да се ради о говору који је, у основи, сачувао старосрпско стање са фонетским променама које су извршене до почетка XV века и са очуваном деκлинацијом.⁸ Свинички говор карактеришу, такође, и неке иновације

⁷ Осим ових, бележе се и рефлекси $ал$, $ар$ (Томић, 1984, стр. 29; Собољев, 1995, стр. 189).

⁸ Наведени тимочко-лужнички фонетски архаизми били су одлика и косовско-ресавског дијалекта пре штокавских фонетских иновација које су наступиле крајем XIV и почетком XV века (Ивић, 2001, стр. 51). С друге стране, архаичну деκлинацију и рефлексе * tj , * $dj > \bar{h}$, \bar{h} имао је и тимочко-лужнички дијалекат пре одвајања од

(замена *љ, њ > л, н* итд.), које се могу објаснити контактом са румунским језиком (Собољев, 1995, стр. 206).

У претходно поменутиим лингвистичким студијама говора Свинице опис акценатског система дат је само фрагментарно. Тако М. Томић наводи да је свинички акценат *динамичан* и *експираиџоран*, без јасних разлика у квантитету и квалитету акцента, те да углавном стоји при крају речи (*добрò, јесèн, сѝоийина, росà, ѝасуљ, мрѝвàк*); затим, да је код надимака акценат увек на трећем слогу од краја речи (као код Македонаца): *Анàниски, Балабàновски, Думински*. Поред наведених примера, Томић наводи да постоје и случајеви када један облик може бити акценатован двојако: *висок* и *висòк, ѝодина* и *ѝодина, дòдро* и *добрò, жèна* и *женà, нèвèсѝа* и *невèсѝа*. Као још једну специфичност овог говора, Томић издваја и акцентовање последњег слога, нарочито код двосложних речи (Томић, 1984, стр. 15–16).

Овај рад, који се бави прозодијским особинама говора Срба у Свиници, настао је као резултат теренских истраживања обављених у периоду од 5. до 9. септембра 2022. године. Циљ рада је да се дa потпунији опис инвентара и дистрибуције прозодема у говору насеља Свиница, при чему би се утврдио и однос овог говора према суседним описаним говорима, али и допуниле лингвистичке спознаје о овом још увек недовољно истраженом говорном типу.

Методологија рада

У раду су коришћена два основна методолошка поступка, за која смо проценили да су најпогоднија за описе сложених акценатских система у које би се могао сврстати и говор Свинице. Први поступак примењен у раду јесте метод слушне перцепције, који је послужио за опис акценатског система овог говора. Овај метод примењен је на корпусу за анализу сачињеном од 20 сати снимљених разговора путем интервјуа, тј. индивидуалних разговора са аутохтоним свиничанима који су рођени у овом месту и нису мењали место боравка. Сви испитаници су завршили основну школу у Свиници. Важно је напоменути да је један од критеријума приликом одабира испитаника био и тај да су супружници информатора такође припадници српске националности јер је познато да у овом месту има и румунско-српских бракова. Када је реч о узрасној варијабли, испитаници су рођени од 1940. до 1953. године. У истраживању су учествовали испитаници мушког и женског пола

главнине српских штокавских говора у XII или XIII веку (Ивић, 1986, стр. 45) и пре процеса балканизације, који га је у XV веку (Ивић, 2001, стр. 163) знатније одвојио од остатка српских штокавских говора. У истом веку на месту општештокавских рефлекса **tj, *dj* појавили су се рефлекси *ч, џ* (Белић, 1999, стр. 155), што је упадљива тимочко-лужничка одлика која у говору Свинице изостаје.

и овом приликом наводимо њихове иницијале: П. Ф. (1942), В. М. (1942), С. Ј. (1940), Ц. Н. (1941), Л. Ј. (1949), М. Ф. (1953), Ј. Ј. (1953) и Ђ. Р. (1947).

Други метод који смо користили у истраживању јесте акустичка анализа говорног сигнала у контролисаном експерименту на снимцима седам испитаника. Корпус за анализу представљао је додатни упитник сачињен од кратких реченица у којима су посматране једносложне, двосложне и тросложне речи у четири нормативно очекиване акценатске категорије без дужине. Подаци добијени мерењем параметара трајања, фреквенције основног тона и интензитета обрађени су у програму за обраду говора PRAAT, верзија 6.0.14 (Boersma & Venick, 2016). Пошто је реч о сложенем акценатском систему, овај метод коришћен је само као додатни методолошки поступак за идентификацију различитих врста прозодема које су запажене на основу слушне перцепције. Укупне просечне статистичке вредности нису обухваћене анализом јер због специфичног говорног узорка такви резултати не би били научно валидни.

Инвентар и дистрибуција прозодема

Резултати до којих смо дошли приликом овог истраживања показали су да се свинички говор одликује староштокавском акцентуацијом. Инвентар прозодема подразумева троакцентски систем са радикално скраћеним квантитетом иза акцента. У многим позицијама уочава се присуство експираторног акцента, а у ограниченом броју примера и присуство преакцентских дужина. Дистрибуција акцената је следећа: 1) краткосилазни акценат се може наћи на иницијалном, медијалном и финалном слогу (на отвореној и затвореној ултими): *зѐлен, Орш`ава, деј`е, јез`ик*; 2) дугосилазни акценат може се наћи на свим слоговима у речи: *д`евка, дев`ђка, кам`ин*; 3) дугоузлазни акценат може се наћи само на пенултими, а настаје преношењем краткосилазног акцента са ултима на дугу пенултиму: *и`р`озор, уну`шра*. Паралелно се у многим примерима може чути експираторни, кратки акценат, што овај акценатски систем чини специфичним.

У раду ће бити презентован прозодијски материјал разврстан на основу судбине акцената у следећим позицијама:

1. Краткосилазни акценат иза неакцентоване краткоће (на отвореној и затвореној ултими);
2. Краткосилазни акценат у медијалној позицији;
3. Дугосилазни акценат иза неакцентоване краткоће (на отвореној и затвореној ултими);
4. Дугосилазни акценат у медијалној позицији иза краткоће;
5. Краткосилазни акценат иза неакцентоване дужине (на отвореној и затвореној ултими);

6. Краткосилазни акценат у медијалној позицији иза неакцентоване дужине;

7. Дугосилазни акценат иза неакцентоване дужине (на отвореној и затвореној ултими);

8. Дугосилазни акценат у медијалној позицији иза неакцентоване дужине.

ТИП СЕСТРА

Код већине примера у овој позицији запажа се старо место краткосилазног акцента на отвореној ултими⁹:

водã, децã, женã, земљã, коњì, сестìрã, сìтарð селð, шелè; ишлã, ишлì; добрð, добрã, мекã, ìоснð, слãйкã, слабã; једнð, зашìйð, какð, коìã; онã, онð.

Као што показују наведени примери, велики је број потврда у којима се у говору Свинице јавља краткосилазни акценат на крајњој отвореној ултими. Ова особина није типична за остале косовско-ресавске говоре, па је најчешће број потврда за дуги акценат силазне интонације на крајњем слогу речи знатно већи од броја примера са кратким силазним акцентом (Пецо и Милановић, 1968, стр. 291; Пецо, 1972, стр. 173, 187).¹⁰

У мањем броју примера забележено је преношење краткосилазног акцента са ултима на кратку пенултиму. Без обзира на то да ли је слог са којег се акценат преноси отворен или затворен, ради се о метатаксичком преношењу (*вðда, жèна, жèне, мòла, ìèкло*).

Александар Белић је изучавао порекло акцената на ултими, полазећи од ситуације у призренско-тимочком дијалекту (Белић, 1999, стр. 556). Од свих косовско-ресавских говора, вучитрнски говорни тип има највећу фреквенцију овог феномена. Глиша Елезовић у *Речнику* (1932) региструје старо место акцента у аористу (*сломì 549/II*).

ТИП ПОТÐК

Као и у потврдама за силазне акценте на отвореној ултими, и овде је уједначен број примера са кратким и дугим силазним акцентом на последњем

⁹ Готово у свим косовско-ресавским говорима повучен је краткосилазни акценат са ултима (Јовић, 1968, стр. 23).

¹⁰ Овај акценатски феномен може се објаснити фонетским разлозима, јер „кратки акценти су инфериорнији по трајању од дугих акцената, а из овога произилази да су дуги акценти стабилнији; дакле, теже покретљиви” (Пецо и Милановић, 1968, стр. 191).

слогу, о чему сведоче примери типа: *аздѣс, Божїћ, дарјак, један, језик, Јован, кайак, олен, ѿклен, унук, фрушијук, човек; женул, сабрал, умрел.*

Забележени су малобројни примери у којима је извршено преношење акцената: *Божїћ, куйус, зелен, сељак, човек; ѿмам.*

ТИП МОТЊКА

Највећи број примера у грађи забележен је са сачуваним краткосилазним акцентом у унутрашњем слогу иза кратког слога:

банїца, велиїдан, вечѣра, волдѣви, ѿвоздѣно, ѿлавїца, ѿвѣда, ѿѿїдва, дрвѣїа (г. јд.), *икдне, колїда, кецеља, кондїља, коїїїо, корїїо, ливда, молїїва, моїїке, Никдла, Оршїва, Оршїву, ѿаїрїка, ѿосїеља, ѿрофѣсор, ракїја, ракїјом, судбїа, унїци, чарїа, чеїїри; ѿвдри* (3. л. през.), *ѿвдрим, држїла* (радни придев), *иїрїли* (радни придев), *излѣзе, косїли, лежїла, намесїим, мейїла* (радни придев), *орѣжем, орїла* (радни придев), *ѿомдїнем, сабѣру, седїла* (радни придев), *їїредїли, умрѣо, умїру; їрадинїца, друїарїца, заборївиш, зеленїло, младожѣња, разумїли.*

У мањем броју примера забележено је (метатаксичко) преношење акцената на претходни слог (као краткосилазни):

вїноїрад, вдїца, две нѣдеље, кднїлїа, рїкија, мало шѣћера; дѣсило, їрївили, ўдала.

У овом говору дугосилазни акценат има слободну дистрибуцију, а посматрамо како се понаша у позицији ван првог слога.

ТИП БОЛИ

Ова, онї (показна заменица), *орѣ, седї* (през. 3. л. јд.), *седї* (3. л. мн. през.), *їїако, їїечѣ*.¹¹

Скраћење: *овд.*

Преношење: *їїако, здѣ* (3. л. јд. през.).

¹¹ Честа је појава овог акцента на отвореној ултими у свим говорима конзервативнијег типа (левачки тип). Пецо и Милановић наводе да краткосилазни акценат на крајњим отвореним слоговима није уобичајен у ресавском говору, штавише, врло је редак, док се дугосилазни акценат у том положају јавља врло често: *земље, дежї* (Пецо и Милановић, 1968, стр. 291). Дугосилазни акценат на отвореној и затвореној ултими може се чути и у говору ђердапске зоне (*јунак, свуга*) (Пецо, 1972, стр. 189). У говору Банатских Хера отворена кратка ултима скоро је потпуно ликвидирала свој акценат, иако се и тамо могу чути примери типа: *валд ѿ ви, дилї сам*, где је на очување старијег стања имала утицаја веза акцентогене речи и енклитике, тј. синтагматски акценат (Ивић, 1958).

ТИП АСТАЛ

*бидѡн, земљѡм, камѡн, кромѡйѡр, наѡрѡд, ѡасѡљ, салѡш, шофѡр, шѡа-
лѡр; вечерњѡк.*¹²

Наведени примери показују да се дугосилазни акценат и на отвореној и на затвореној ултими добро чува иза кратке пенултима.¹³

Скраћење: *волѡн, возѡч, колѡч, ѡешкѡр; орѡм* (1. л. јд. през.).

ТИП ДЕВОЈКА

Дугосилазни акценат на медијалном слогу иза акцентоване краткоће у овом говору показује велику стабилност и не може се довести у питање, без обзира на постојање мањег броја примера у којима се јавља његово скраћење (у краткосилазни акценат).

*варѡење, девѡјку, дрвѡење, иѡранка, комѡнда, кокѡшка, лелѡјка, малѡјка, оѡњѡишѡе, ѡлеѡење, сѡарѡјка; девѡѡи, десѡѡи, чеѡврѡѡи; овѡмо; ма-
скиран; замѡси* (3. л. јд. през.), *изѡђе* (3. л. јд. през.), *намѡишѡу* (3. л. мн. през.), *саѡѡру* (3. л. мн. през.).

ТИП ДѢТЋ

Забележени су различити резултати у овом говору када се краткосилазни акценат нађе у финалној позицији у отвореном слогу иза неакцентоване дужине.

Највећи је број примера у којима се краткосилазни акценат на последњем отвореном слогу чува иза неакцентоване дужине: *вѡнѡ, звѡздѡ, рѡка, рѡчка* (г. јд.), *сѡмѡ, свѡлѡ, свѡњѡ, ѡрѡвѡ*.

Поред оваквих примера, забележен је и један број примера са старим местом акцента, али са ишчезлом преакценатском дужином: *винѡ, времѡ, зимѡ, јаѡце, ѡарче, свећѡ, сѡранѡ; јакѡ* (придев), *младѡ* (придев), *сѡрашнѡ; билѡ* (радни гл. придев), *гаѡѡе*, нпр. да нам *гаѡѡе*... (Да нам *гаѡѡе*...), што може бити један од показатеља и пут разградње система у правцу једноакценатског.

Постојање дугих преакценатских слогова представља појаву која је уобичајена за косовско-ресавске говоре, као што је то случај за говор Ресаве (Пецо и Милановић, 1968) и говор Банатских Хера (Ивић, 1958, стр. 327, 328). У говору Ђердапске клисуре, у којем је позната и појава

¹² У косовско-метохијском је краткосилазни на ултими: *данѡс, ноћѡс* (Елезовић, 1932), у трстеничком *данѡс, ноћѡс* (Јовић, 1968).

¹³ Ивић наводи да је овакво стање карактеристика свих староштокавских говора (Ивић, 1957, стр. 26).

узлазних акцената типа *íláva*, *bráda*, постојање предакцентских дужина није честа појава. Као један од разлога за овакву ситуацију, Пецо објашњава чињеницом „да овај говор и иначе скраћује све дуге вокале, ликвидира квантитативне опозиције, што може имати подлогу у супстратској говорној структури” (Пецо, 1972, стр. 192).

Случајеви у којима се краткосилазни акценат са отворене ултима преноси на дугу пенултиму као дугоузлазни: *íóya*, *íévíca* (г. јд.), *rádње* (н. мн.), *снајка*, *ћёрку*; *дýла*, *дýли* (радни придев).

Примери у којима се краткосилазни акценат преноси, али је остао кратак иако се преноси на дуг слог: *на дáшшу*, *нáрог*, *íлаша*, *Пёрса*; *нёмо* (1. л. мн. през.).

У примерима типа: *време*, *íлава*, *ráдња* долази до померања акцента, али не и до измене његове интонације.¹⁴

ТИП *НÁРÐД*

Краткосилазни акценат чува се у финалној позицији у затвореном слогу иза неакцентоване дужине, али напореда се у истој позицији бележи и дугоузлазни акценат *нáрд*, *рáздòј*, *рúчáк*; *нáрог*, *íрòзор*.

ТИП *ПÍТÁЛИ*

Краткосилазни акценат на медијалном слогу иза неакцентоване дужине показује велику стабилност: *дòлнйце*, *дòлнйцу*, *кòмшија*, *нáрдóу*, *íёнзйју*, *íушòви*, *шòрбйца*; *знáчйле*, *кáжáла*, *квáрйли*, *мёњáло*, *мёсйло*, *íлашйла*, *íрймйли*, *рáдйла*, *рáдйле*, *рáђáла*, *чúвáли*; *завршйли*, *кажúвáло*, *наўчйла*, *íомáйáла*, *íоквáрйло*, *íрољёвáла*, *рáскрñница*, *удáвйла*.¹⁵

Мање је случајева у којима се акценат преноси на претходну дужину као дугоузлазни: *колáче*, *мошòри*, *íорцију*.

Интересантно је да се у овој позицији могу чути и примери са два акцента: дугоузлазни на иницијалном слогу и краткосилазни на другом слогу (*Свйнйца*). Наведени примери могу указивати на пут којим се дошло до новоштокавске политоније: *Свйнйца* – *Свйнйца* – *Свйница*, а оваквом

¹⁴ Појава дугосилазног акцента на месту дугоузлазног позната је из приличног броја наших говора, а осврнућемо се на Ивића, који наводи само неке штокавске говоре – велики део црногорских, вучитрнски на Косову, подравски екавски, радојевски у северном Банату, „ерски” у југоисточном Банату, при чему ситуација није једнака у свим местима (Ивић, 1957, стр. 31). Појава је забележена и у говору ђердапске зоне (Пецо, 1972, стр. 188).

¹⁵ Напомињемо да се на основу слушне перцепције запажа редукована предакцентска дужина. Детаљније о овом феномену може бити речи тек након акустичких мерења.

стању претходило је развијање акутске интонације на предакценатском слогу.¹⁶

ТИП ВЎЧÊ

звѣздѣ (г. јд.), *сѣчѣ* (3. л. јд. през.), *сѣрѣнѣ* (г. јд.), *рѣкѣ* (г. мн.); *иовѣрше* (3. л. през.), *украѣду* (3. л. мн. през.).

Скраћења: *сѣчѣ*.

ТИП ВЎЧÊШ

Када се дугосилазни акценат нађе на затвореној ултими, иза дуге пенултима чува се старо стање: *сѣчѣши*, ређе пренесени дугоузлазни: *обѣчем*; али постоје и примери у којима се запажа скраћење: *сѣчем*.

ТИП ВРШÊМО

У овој позицији нису забележени примери у којима се задржава старо место акцента. Једино постоје потврде у којима се акценат преноси на претходну дужину уз извршено скраћење слога (*говѣчемо*, *рѣђање*).

Дугосилазни акценат на првом слогу често се скрађује, али се и чува.

О односу старог и новог стања сведоче следећи примери: *злѣшо*, *мѣж*, *мѣсо*, *иѣши*, *цвѣши*; *сѣд* (број); *дѣже* (3. л. през.), *знѣ* (3. л. през.), *кѣже* (3. л. през.), *мѣшиш*, *рѣдим*, *сѣрѣма* (3. л. през.), *шѣшам*; *иѣжђе*, *дѣвка*, *јѣла* (г. јд.), *кѣље*, *кѣнци*, *кѣма* (г. јд.), *лѣђа*, *мѣрва*, *мѣмци*, *иѣнѣер*, *сѣша* (г. јд.), *сѣна* (ак. јд.); *дѣлно* (прилог); *дѣђу* (3. мн. през.), *иѣђу*, *иѣрђе* (3. л. през.), *шѣшам*.

Експираторни акценат

Још једна интересантна појава у овом говору јесте присуство експираторног акцента, који иначе карактерише акцентуацију призренско-тимочке говорне зоне.

Примери који су забележени у говору Свинице показују да се кратки експираторни акценат јавља уместо акцената дуге узлазне или силазне интонације у различитим позицијама у речи.¹⁷ Експираторни акценат уместо дугоузлазног забележен је у бројним примерима, од којих наводимо само део: *дѣка*, *у дѣшиши*, *дѣше*, *лѣкове*, *сѣка*, *свѣђа*, *Цвѣша*; *дѣла* (радни придев);

¹⁶ Пецо у говору ђердапске зоне бележи исту појаву са два акцента: дугоузлазним на иницијалном и краткосилазним на другом слогу (*рѣкѣ*, *причѣли*), указујући на то да ови примери представљају пут којим се дошло до новоштокавске политоније (Пецо, 1972, стр. 188).

¹⁷ Пецо у говору ђердапске зоне најчешће бележи експираторни акценат уместо дугоузлазног, ретко уместо акцената силазне интонације (Пецо, 1972, стр. 191).

скујо (прилог), *шешко*. Експираторни акценат уместо дугосилазног, такође, бележимо у великом броју случајева: *злајшо*, *јун*, *јул*, *мајка*, *месо*, *муж*, *сид*, *покривач*; *сид* (број); *иеша* (редни број); *грајо* (прилог); *вицеш*, *дође* (3. л. през.), *зна* (3. л. през.), *каже* (3. л. през.), *илајшиш*, *ради* (3. л. през.), *радим*, *сирема* (3. л. јд. през.), *чува* (3. л. през.), *чувам*, *шешам*.

С обзиром на општу слику овдашње акцентуације, не треба искључити ни могућност метатаксичког померања акцената и скраћивања основног квантитета, што се овде иначе јавља као честа појава, судећи по стању у другим словенским језицима и дијалектима (Ивић, 1991, стр. 163–164). Поузданије тврдње о разлици између краткосилазног и експираторног акцената могу се изнети на основу детаљнијих акустичких мерења која би обухватила много обимнији корпус.

Акустичка илустрација прозодема

Због великих индивидуалних разлика које су запажене код говорника из Свинице, сматрамо да акустичка анализа са просечним статистичким вредностима не би довела до валидних и егзактних научних резултата. Зато у овом одељку представљамо мерне вредности за појединачне примере који су показатељ остварења различитих прозодема у говору Свинице. Појединачне вредности показују да у овом говору није присутна само једна прозодема, а потврде за овакву квалификацију представљају вредности F0 и квантитета наглашених и ненаглашених вокала, за које ће бити приложене илустрације у облику спектрограма.

Списак речи за испитивање остварења акцената обухватио је укупно 20 примера у четири нормативно очекиване категорије које су потврђене у Речнику Матице српске: (са дугосилазним акцентом: *гуд*, *јул*, *иеш*, *сидго*, *шешо*; са дугоузлазним акцентом: *кобац*, *иричала*, *Сира*, *иешак*, *Тира*; са краткосилазним акцентом: *дешка*, *кша*, *кућа*, *сда*, *иеша*; са краткоузлазним акцентом: *дојаш*, *гуше*, *коза*, *кушија*, *сешра*).¹⁷ За састављање корпуса тестираних речи одабрана је оквирна реченица (*Реци кућа сага*) и од говорника се тражило да је изговарају што природнијом интонацијом. Теоријски ослонац за овакав методолошки оквир налазимо и у другим радовима (Škarić, 1991; Smiljanić, 2004; Pletikos, 2008).

Трајање вокала

Као што је у литератури познато, мерење трајања вокала представља веома комплексан проблем што је потврђено бројним истраживањима у којима

¹⁷ На истом корпусу обављено је експериментално истраживање у тимочко-лужничком говору (Лончар Раичевић и Судимац, 2018).

је показан утицај различитих лингвистичких фактора (сегментних, силабичких, супрасилабичких) на временски интервал одређеног исказа (Ivić i Lehiste, 1963; Јокановић-Михајлов, 1983; Рауновић, 2003; Sovilj-Nikić, 2007; Лончар Раичевић, 2016, 2020; Sredojević, 2017; Лончар Раичевић и Судимац, 2017, 2018; Lončar Raičević & Sudimac, 2017). Трајање вокала, поред формантних фреквенција може бити и значајан показатељ како регионалне, тако и социо-економске припадности сваког појединца.

Пошто је говор Свинице најчешће описиван као једноакцентски, осврнућемо се на постојеће акустичке описе говора призренско-тимочке и тимочко-лужничке зоне и параметар трајања у малобројним радовима у србистичкој литератури који се баве природом динамичког акцента. Описујући наведену карактеристику на просторима призренско-тимочког дијалекта, Пауновић указује да су у овом говору „квантитативне разлике значајно мање од оних типичних за стандардни српски језик” (Рауновић, 2003, стр. 513), што је потврђено и истраживањем Лончар Раичевић и Судимац (2017, стр. 217) у тимочко-лужничком говору, у којем просечни квантитет наглашених вокала износи 97,15 мс.¹⁹ Резултати трајања наглашеног вокала указују на чињеницу да у овом говору не постоји изразита разлика лексичких акцената на основу параметра трајања.

Као и у претходним истраживањима, приликом мерења у овом раду такође смо се руководили смерницама које је формулисао Ладефогед (Ladefoged, 2007, стр. 94–103).

Резултати мерења трајања у једносложним, двосложним и тросложним речима у говору Свинице показали су да се не може успоставити образац ни за једну нормативно очекивану категорију, те да су код свих испитаника присутне велике индивидуалне варијације када је реч о квантитативној компоненти. О томе сведоче следећи примери.

У примерима са дугосилазним акцентима јавља се акценатска реализација са силазним или равним тоном и просечним трајањем између 90 и 160 мс:

jŷl (T = 131,22 мс);

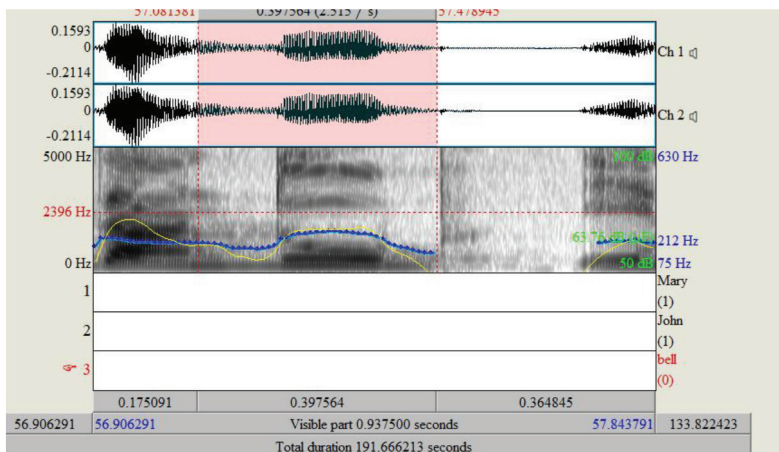
gŷδ (T = 161,54 мс);

ŷeiŷ (T = 91,87 мс).

Уколико се осврнемо на вредности трајања у наведеним примерима, али и у осталим који нису овде представљени, јасно је да се не могу уочити

¹⁹ Укупно просечно трајање наглашених вокала у Пироту износи 97,15 мс. На основу статистичких вредности које смо добили, долазимо до података према којима просечно трајање вокала под дугосилазним акцентом износи 98,57 мс, под дугоузлазним 97,43 мс, под краткосилазним 98,13 мс и под краткоузлазним 94,50 мс. Просечно трајање наглашених вокала под дугим акцентима износи 97,93 мс, а под кратким 96,31 мс.

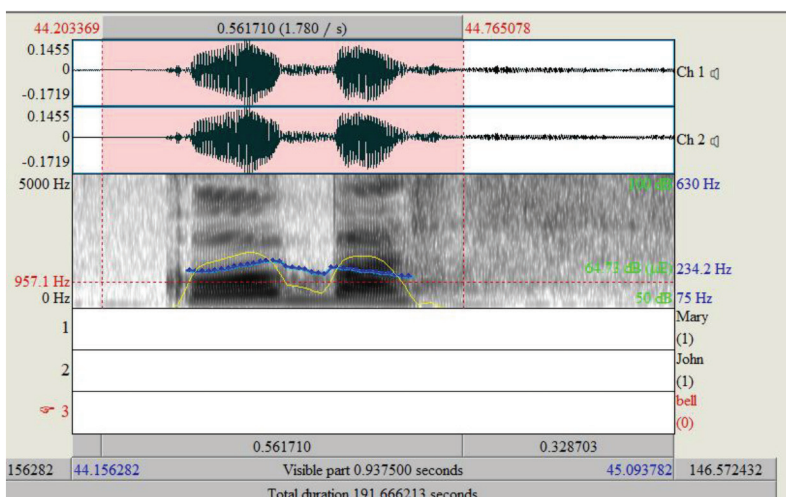
никакве законитости у погледу апсолутних вредности и да је реч о говору са специфичном акцентуацијом.

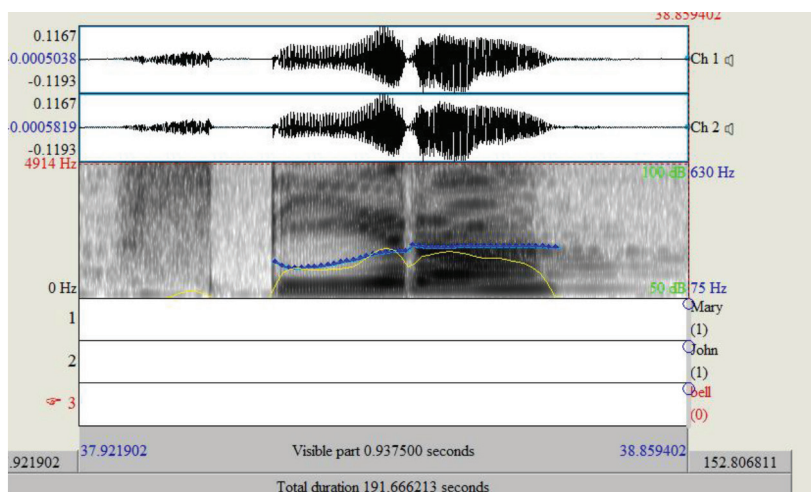
Слика 1. Пример /*gūd*/

Под очекиваним дугоузлазним акцентима у појединим примерима бележе се, такође, различите реализације, у којима распон трајања износи од 143,56 до 171,22 мс.

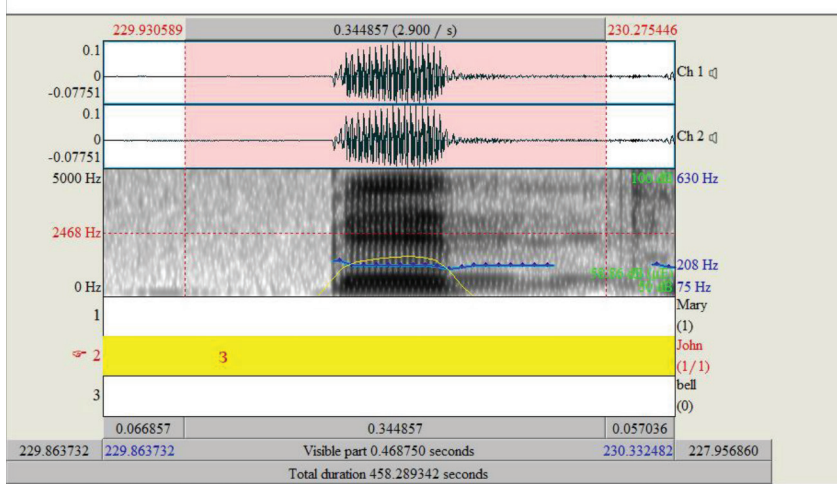
Сѝира (наглашени слог: $T = 171,22$ мс; ненаглашени слог: $T = 101,45$ мс);
кóдац (наглашени слог: $T = 143,56$ мс; ненаглашени слог: $T = 103,29$ мс);
Ђѝира (наглашени слог: $T = 155,56$ мс; ненаглашени слог: $T = 105,45$ мс).

Слика 2. Пример /*кóдац*/

Слика 3. Пример /Сѝира/

Слика 4. Пример /ѝеѝ/

Фреквенција основног тона

Фреквенција основног тона представља акустички корелат врсте акцента у језицима с тонским нагласком (*tone language*) и у језицима са тзв. ограниченотонским или тонскодинамичким нагласком (*pitch accent language*), али, такође, и корелат наглашености слога у језицима са динамичким акцентом (*stress language*). У српском језику фундаментална фреквенција истовремено треба да оствари две функције: истакнутост слога и фонолошку разликовну функцију акцента. Док се разлика између дугих и кратких акцената

остварује претежно трајањем, разлика између узлазних и силазних акцената остварује се кретањем тона као основном акустичком варијаблом.

Како бисмо могли да направимо паралелу између свиничког говора и говора са једноакцентским системом на простору Србије, осврнућемо се на постојеће податке о параметру кретања тона у доступној литератури. Истраживање које је спроведено на тимочко-лужничком терену (Лончар Раичевић и Судимац, 2017, стр. 434) показало је да је на основу вредности F_0 , у којима је приказано просечно кретање и распон тона у наглашеним и ненаглашеним вокалима, опште тонско кретање у наглашеним и ненаглашеним вокалима силазно. Као специфичност ове регије издваја се благо повишен тон у ненаглашеним слоговима, који је запажен и у говорима при-зренско-јужноморавског дијалекта (Ниша, Лесковца и Врања). У том смислу тонска компонента може играти важну улогу као прозодијски маркер за идентификацију говорника поменутих регија (Лончар Раичевић и Судимац, 2017). Аутори закључују да је на основу односа тонске висине наглашеног и ненаглашеног вокала јасно да је динамички акценат ове регије најслич-нији краткоузлазном акценту, јер се тонски врхунац реализује у почетној тачки ненаглашеног вокала. Занимљиво је да Белић прави разлику између тимочко-лужничког и запаљско-јужноморавског експираторног акцента, наводећи да „експираторни акценат се по јачини својој и времену трајања [...] приближава веома краткоче узлазноме акценту београдског говора” (Белић, 1999, стр. 207), о чему сведоче и резултати изнети у овом раду.

јџл ($F_0 = 249,62 / 264,55 / 250,11$);

гџџ ($F_0 = 226,67 / 254,15 / 242,198$);

џџџ ($F_0 = 208,17 / 209,67 / 203,28$);

Сџџра (наглашени слог: $F_0 = 199,56 / 204,95 / 235,44$; ненаглашени слог: $F_0 = 241,82 / 222,56 / 215,67$);

кџџаџ (наглашени слог: $F_0 = 224,68 / 242,54 / 261,12$; ненаглашени слог: $F_0 = 241,45 / 222,76 / 215,76$);

џџџра (наглашени слог: $F_0 = 200,58 / 203,65 / 204,72$; ненаглашени слог: $F_0 = 230,34 / 227,86 / 225,96$).

Уколико направимо паралелу са једноакцентским системом који је одлика тимочко-лужничког дијалекта (у којем је уочена законитост у погледу кретања тона под све четири акценатске реализације), запажамо знатне разлике у односу на исти параметар у говору Свинице. Анализирани корпус код информатора из Свинице показао је постојање квалитативних разлика које се манифестују кроз различита тонска остварења, што упућује на закључке да говорници ове регије могу продуковати и силазно и узлазно тонско кретање, што није случај са говорницима призренско-тимочке регије (Лончар Раичевић, 2020).

Закључне најомене

Целокупно разматрање акценатске проблематике овог говора упућује на један од могућих закључака да је реч о својеврсном *специфичном типичу акценчуације*. Основне карактеристике ове акценчуације слажу се са акценчуацијом косовско-ресавских говора, у којима се акценти силазне интонације јављају у иницијалном, медијалном, па чак и финалном слогу акцендогене речи, како на отвореној тако и на затвореној ултими, што је староштокавско стање, које је, као што је познато, било присутно и у тимочко-лужничком дијалекту пре процеса балканизације. Отворена кратка ултима, иначе, није типична одлика класичне косовско-ресавске акценчуације, док се дуга отворена ултима уклапа у акценатски систем јужних говора овог типа.

Специфичност се огледа у чињеници да се у основи овог говора, са једне стране, налази троакцентски систем који је одлика косовско-ресавске акценчуације, у свом најархаичнијем облику, о чему најбоље сведочи старо место акцента, а са друге стране – кратки експираторни акценат који је својствен говорима источне Србије. Непреврела акценатска ситуација са разарањем тонских контраста може представљати почетак успостављања могућег експираторног акцента, који може бити и последица, судећи по другим језичким особинама, нешто спорије балканизације овог говора.

Чување у основи староштокавске акценчуације у складу је са архаичним фонетским и морфолошким језичким одликама говора Свинице и, упркос таласима миграција који су је у више наврата запљускивали, говори у прилог тези о слоју аутохтоног српског становништва на овим просторима, које је сачувало елементе архаичне дијалекатске формације – полазишта данашњег косовско-ресавског дијалекта и призренско-тимочке дијалекатске зоне. Ову претпоставку треба, свакако, додатно поткрепити даљим лингвистичким истраживањима поменутог говора на свим језичким нивоима.

Литература

- Белић, А. (1999). *Дијалекти источне и јужне Србије. Избрана дела Александра Белића, том 9*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Елезовић, Г. (1932). *Речник косовско-меџохиског дијалекта*, књ. 1–2, 1. издање. Београд: Графичко-уметнички завод „Планета”.
- Ивић, П. (1957). О говору Галипољских Срба. *Српски дијалектолошки зборник*, XII, 1–520.
- Ивић, П. (1958). *Место банатског херског говора међу српским дијалектима (сејарит)*. Нови Сад: Војвођански музеј.
- Ивић, П. (1986). *Српски народ и његов језик*. Београд: Српска књижевна задруга.

- Ивић, П. (1991). *Изабрани ојледи II. Из иџторије срјскохрвајској језика*. Ниш: Просвета.
- Ивић, П. (2001). *Дијалектолојија срјскохрвајској језика, Увод и шјокавско наречје*. Нови Сад: Издавачка књијарница Зорана Стојановића.
- Јовић, Д. (1968). Трстенички говор. *Срјски дијалектолошки зборник*, XVII, 1–238.
- Јокановић-Михајлов, Ј. (1983). Природа узлазних акцената у прогресивнијим штокавским говорима. *Срјски дијалектолошки зборник*, XXIX, 295–338.
- Лончар Раичевић, А. (2016). Прилог проучавању природе акцената у српском језику. *Срјски језик*, XXI, 627–639.
- Лончар Раичевић, А. (2020). *Акустичка анализа љрозодије речи у срјском језику*. Ниш: Филозофски факултет.
- Лончар Раичевић, А. и Судимац, Н. (2017). Акустички опис нагласака у говорима призренско-јужноморавског дијалекта. *Зборник Мајице срјске за филологију и линвистичку*, LX (2), 209–225.
- Лончар Раичевић, А. и Судимац, Н. (2018). Акустички опис нагласака у говорима тимочко-лужничког дијалекта. *Philologia Mediaea*, X/10, 423–439.
- Пецо, А. (1972). Говор ђердапске зоне. *Зборник за филологију и линвистичку*, XV (1), 177–209.
- Пецо, А. и Милановић, Б. (1968). Ресавски говор. *Срјски дијалектолошки зборник*, XVII, 245–366.
- Поповић, И. (1955). *Иџторија срјскохрвајској језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Радан, М. (2013). Неке заједничке особине банатских и карашевских говора. Њихово порекло и значај. *Годишњак за срјски језик*, XXVI, 13, 433–449.
- Радан, М. и Ускагу, М. (2020). Језичке изоглосе косовско-ресавског типа у карашевским говорима (са посебним освртом на изолексе). *Исходнишња/Originations*, 6, 237–255.
- Ракочевић, С. (2017). *Ијра да бој да љросиј*: интернетички, генеалогски и семантички аспект намењивања плеса покојнику у селу Свиница. *Етноантрополошки љроблеми*, 12 (4), 1259–1287.
- Собољев, А. Н. (1995). О неким јужнословенским говорним оазама у источној Србији, западној Бугарској и Румунији (Вратарница, Ново Село, Свиница). *Зборник Мајице срјске за филологију и линвистичку*, XXXVIII (2), 183–207.
- Станојловић, А. (1938). *Монографиа Банайске Клисуре*. Петроварадин: Гутенберг.
- Томић, М. (1984). Говор Свиничана. *Срјски дијалектолошки зборник*, XXX, 7–265.
- Томић, М. (1989). *По Дунавској клисури*. Букурешт: Издавачко предузеће „Критерион”.
- Boersma, P. & Weenick, D. (2016) Praat: Doing Phonetics by Computer (Version 6.0.14) [Computerprogram]. <http://www.praat.org> 2. 5. 2016.
- Draškić, M. (1971). Stanovništvo limitrofnog srpskog sela Svinjice u Rumuniji. U: D. Nedeljković (ur.), *Zbornik radova*, nova serija, knjiga 1. (7–19). Beograd: Etnografski institut.
- Drljača, D. (1994). Monografije sela kao izvor za proučavanje Srba u Rumuniji. *Temišvarski zbornik*, 1, 131–136.
- Ivić, P. i Lehiste, I. (1963). Prilozi ispitivanju fonetske i fonološke prirode akcenata u savremenom srpskohrvatskom jeziku. *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, VI (3), 1–71.

- Ladefoged, P. (2007). *Phonetic Data Analysis*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Lončar Raičević, A. & Sudimac, N. (2017). Acoustic Parameters of Speech as Forensic Markers for Speakers of Prizren-Timok Dialect. In: B. Simeunović-Patić et al. (Eds.), *Thematic Conference Proceedings of International Significance ARCHIBALD REISS DAYS*, Tom I, Volume I (465–475). Belgrade: Academy of Criminalistic and Police Studies.
- Mileker, S. (2004). *Istorija banatske vojničke granice*. Pančevo: Istorijski arhiv – Knjižara „Prota Vasa”.
- Paunović, T. (2003). *Fonetsko-fonološka interferencija srpskog jezika u percepciji i produkciji engleskih vokala* (doktorska disertacija). Filozofski fakultet, Niš.
- Pletikos, E. (2008). *Akustički opis hrvatske prozodije riječi* (odbranjena doktorska disertacija). Filozofski fakultet, Zagreb.
- Sălceanu, I. & Curici, N. (2012). *Fenomenul „Svinița”*. Satu-Mare: Solstițiu.
- Sălceanu, I. & Curici, N. (2016). Svinița in Archeological and Historical Data: Some Thoughts on Connections Between the Local Custom Devoted to Maika Kalja and Former Worship of the Goddess Kali. In: L. Mellish and S. Rakočević (Eds.), *Dance, Field Research and Intercultural Perspectives. The Easter Customs in the Village of Svinița* (135–151). Pančevo: Selena Rakočević – Kulturni centar Pančevo.
- Sikimić, B. (1994). Proučavanje jezika Srba u Rumuniji: bibliografija radova o jeziku Srba u Rumuniji. *Temišvarski zbornik*, 1, 229–237.
- Smiljanić, R. (2004). *Lexical, Pragmatic and Positional Effects on Prosody in Two Dialects of Croatian and Serbian: An Acoustic Study*. New York – London: Routledge.
- Sovilj-Nikić, S. (2007). *Trajanje vokala kao jedan od prozodijskih elemenata u sintezi govora na srpskom jeziku* (rukopis magistarskog rada). Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad.
- Sredojević, D. (2017). *Fonetsko-fonološki opis akcenata u standardnom srpskom jeziku od specifičnog ka opštem*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Škarić, I. (1991). Fonetika hrvatskog književnog jezika. U: S. Babić, D. Brozović, M. Moguš, S. Pavešić, I. Škarić, S. Težak (ur.), *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika: nacrti za gramatiku* (71–378). Zagreb: HAZU – Globus.

Aleksandra R. LONČAR RAIČEVIĆ
Nadežda D. JOVIĆ

University of Niš
Faculty of Philosophy
Department of Serbian Studies

A Contribution to the Accentual Characteristics in Svinica (Romania)

Summary

This paper represents the continuation of phonetic-phonological research within the project Research on the Culture and History of the Serbs in Romania, which takes place under the auspices of the Center for Scientific Research and Culture of the Serbs in Romania. It is based on field research conducted during September 2022, in Serbian settlements in the Danube Gorge in Romania (Svinica). The analysis of accent characteristics—the inventory and distribution of prosodes in the speech of Svinica—revealed that it is a specific mixed speech type in which elements of the three-accent system are present, but also the process of simplification and liquidation of tonal oppositions and the appearance of an expiratory accent, which is characteristic of the speeches of Eastern Serbia. The analysis of the linguistic material presented in the paper supports the thesis concerning the autochthonous Serbian population in the Banat Gorge.

Keywords: Banat Gorge; accent characteristics; inventory and distribution of prosodes.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом *Creative Commons ауторсво-некомерцијално 4.0 међународна* (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International* license (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).